

Elżbieta Jaworska

doradca metodyczny w Warszawie

Małgorzata Jaworska

Zespół Szkół Spożywczo – Gastronomicznych i Licealnych w Warszawie

Być nauczycielem,
czyli co wiem o uczeniu się moich uczniów
i co z tej wiedzy dla nas wynika?

*Szczęśliwi, którzy odróżniają owoce niedojrzałe od dojrzałych
i potrafią czekać, aż dojrzeją – zaznają słodczy dojrzałości.*

Ks. Tadeusz Fedorowicz

W prezentowanym materiale zajmiemy się tym, co nauczyciel wie (lub wie-dzieć powinien) o swoim uczniu – o jego środowisku rodzinnym, środowisku rówieśniczym, o jego rozwoju psychofizycznym. Na konkretnym przykładzie spróbujemy pokazać, jak można w warunkach określonej sytuacji dydaktycznej rozpoznać model i strategię uczenia się. Na koniec zastanowimy się, w jaki sposób nauczyciel może i powinien tę wiedzę wykorzystać w konstruowaniu własnego systemu kształcenia.

Każdy z nas w swojej szkolnej karierze spotkał nauczycieli „dobrych” i „złych”. Jednych pamięta się latami i z sympatią wspomina na kolejnych zjazdach. Inni znikają w mrokach niepamięci. Jaki jest ten „dobry nauczyciel” – w dojrzałym rozumieniu świata? Prof. Bolesław Niemierko w „Podręczniku skutecznej dydaktyki „przywołuje radosne zjawisko Lake Wobegon. Wyróżnia się ono (fikcyjne miasteczko Lake Wobegon w Minnesocie – przyp.) tym, że wszystkie kobiety są tam silne, wszyscy mężczyźni przystojni, a wszystkie dzieci nieprzeciętnie uzdolnione¹. Na szczęście świat nie jest taki nudny. Nie wszystkie dzieci są ponadprzeciętne i to jest naszym wyzwaniem.

Zadaniem nauczyciela jest, w największym skrócie, udzielenie uczniowi pomocy w przyswajaniu nowych treści i pokierowanie jego dalszym rozwojem. Od czego zależy efektywność jego pracy? G. Mietzel² udanemu nauczaniu przypisuje dwie oczywiste przyczyny: wiedzę skutecznego nauczyciela oraz umiejętność tworzenia przez niego dobrej atmosfery w klasie. Rzetelna znajomość przedmiotu – niezbędny warunek dobrego nauczania – powinna być podbudowana umiejętnościami metodycznymi, których zastosowanie pobudza i wzmacnia procesy uczenia się.

---

¹ Szymborski K. Ze zbioru „Poprawka z natury...”, publikacja na stronie www.racjonalista.pl, 1998

² Mietzel G., *Psychologia kształcenia. Praktyczny podręcznik dla pedagogów i nauczycieli*, GWP, Gdańsk 2003.

Konstruktywizm, współczesny kierunek edukacji, czerpie ze zdobyczy psychologii poznawczej. Teoria poznawczo-konstruktywistyczna³ za J. Piagetem przyjmuje, że uczniowie w każdym wieku aktywnie uczestniczą w procesie konstruowania swojej wiedzy. Według Piageta, każde dziecko przechodzi przez poszczególne stadia rozwojowe niezależnie od warunków społeczno-kulturowych. Lew Wygodski większą uwagę przywiązuje do społecznego aktu uczenia się i uważa, że „uczenie się zachodzi w trakcie społecznych interakcji z nauczycielem i rówieśnikami.” Natomiast John Dewley uważał, że w procesie uczenia się ważne jest bezpośrednie doświadczenie. Nasze własne, nauczycielskie doświadczenia pozwalają intuicyjnie korzystać ze wszystkich przywołanych tu teorii. Dydaktyka współczesna, zbadana i zwerbalizowana, czerpie z tego bogatego, różnorodnego dorobku. Uczenie się jest nie tylko procesem zdobywania wiedzy, ale także procesem doświadczania i zdobywania nowych umiejętności. Jest procesem, w którym kształtuje się osobowość człowieka. Uczenie się jest wszechstronnym i skomplikowanym rodzajem ludzkiej działalności. „Skomplikowane są także czynniki decydujące o sukcesach lub niepowodzeniach w uczeniu się.”⁴

Jakiej wiedzy o uczniu oczekujemy?

Nauczyciel chce wiedzieć, jaką drogą idzie uczeń w zdobywaniu wiedzy i z jakich technik korzysta. Wiedza i doświadczenie pozwalają na wyodrębnienie różnych dróg uczenia się. Modele uczenia się przedstawia tabela 1⁵.

Tabela 1. Cztery modele uczenia się przedmiotów ogólnokształcących

Nazwa	Konstrukcja	Droga uczenia się	Główna czynność
Alfa	od wiadomości teoretycznych do umiejętności praktycznych	przez przyswajanie (opisywanie)	poznawanie pojęć
Beta	od wiadomości praktycznych do umiejętności teoretycznych	przez działanie (normowanie)	próbne działanie
Gamma	od umiejętności teoretycznych do wiadomości praktycznych	przez odkrywanie (wyjaśnianie)	rozwiązywanie problemów
Delta	od umiejętności praktycznych do wiadomości teoretycznych	przez przeżywanie (ocenie)	naprawianie świata

³ Arends R.I., *Uczymy się nauczać*, WSiP, Warszawa 1994, s. 377 – 378.

⁴ Sękowska Z., *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*, Warszawa 1998, s. 305.

⁵ Niemierko B., *Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, WSiP, Warszawa 2007.

Z cechami charakterologicznymi ucznia, z jego osobowością związane są techniki i sposoby realizacji drogi uczenia się. Strategie uczenia się zdefiniował R. I. Arends:⁶ „strategie uczenia się są to czynności i procesy poznawcze ucznia warunkujące, jaki będzie efekt uczenia się (...).”

Tabela 2. Cztery rodzaje strategii poznawczych

Strategia	Definicja	Przykład
Powtarzania	zapamiętywanie materiału przez jego powtarzanie	powtarzanie nieznanego wcześniej numeru telefonu
Opracowywania	dodawanie szczegółów do nowych informacji i tworzenie skojarzeń	techniki mnemoniczne i dodawanie szczegółów wiążących numer telefonu z datą urodzenia
Organizowania	reorganizowanie lub wybieranie głównych myśli z większych porcji informacji	„spis treści”, mnemotechniki, mapy poznawcze
Metapoznawcza	myślenie o myśleniu i monitorowanie postępu procesów poznawczych	zdecydowanie, że najlepszą strategią nauczania się wiedzy zawartej w tekście jest „spis treści”

A oto czego się dowiedzieliśmy...

Celem przeprowadzonych badań było, między innymi, ustalenie przyczyn niepowodzeń w nauce uczniów Zasadniczej Szkoły Spożywczo – Gastronomicznej oraz opracowanie rozwiązań zaradczych obejmujących działania wychowawcze i edukacyjne. Poszukując odpowiedzi na pytania, jakie czynniki wpływają na zjawisko niepowodzeń w nauce, sformułowano dwie grupy hipotez roboczych:

- *Środowisko rodzinne ucznia, jakość współpracy rodziców ze szkołą oraz organizacja procesu dydaktycznego i wychowawczego szkoły w dużym stopniu wpływają na wyniki w nauce uczniów i ich społeczne dostosowanie.*
- *Szkolne środowisko rówieśnicze nie ma większego wpływu na niepowodzenia w nauce oraz niedostosowanie społeczne uczniów.*

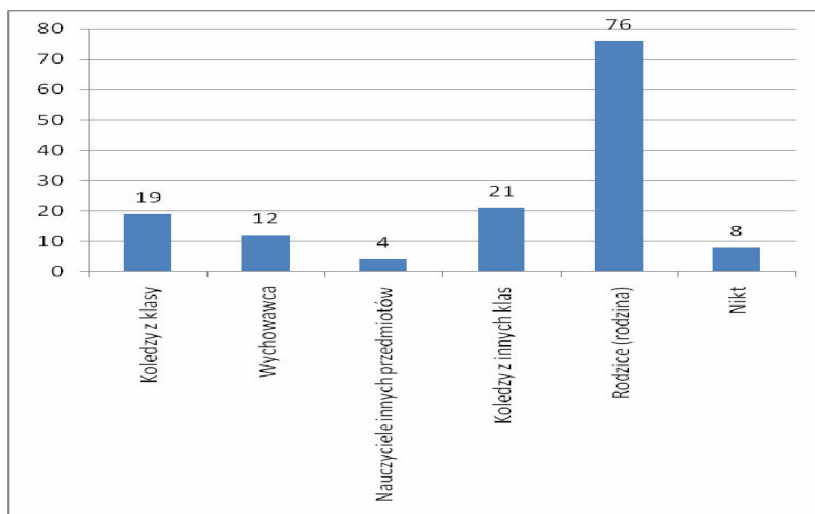
Badaniami objętych zostało 112 uczniów w wieku 16 – 18 lat (94 chłopców oraz 18 dziewcząt). Ponadto badaniem zostało objętych 20 nauczycieli, uczących w badanych klasach, 5 wychowawców klas oraz pedagog szkolny⁷.

⁶ Arends R.I., *Uczymy się nauczać*, WSiP, Warszawa 1994.

⁷ Wyniki badań zostały umieszczone w niepublikowanej pracy magisterskiej Urszuli Sadowskiej *Niepowodzenia w nauce dzieci społecznie niedostosowanych (na przykładzie uczniów Zasadniczej Szkoły Spożywczo – Gastronomicznej w Warszawie)*, WSTWP, Warszawa 2007.

1. Wpływ środowiska rodzinnego na wyniki w nauce

Z badań wynika, że uczniowie nie informują swoich rodziców o postępach w nauce. Jednak wpływ środowiska rodzinnego jest stosunkowo wysoki w kształtowaniu się zarówno osiągnięć, jak i niepowodzeń szkolnych.

Rysunek 1. Kto dopinguje cię do otrzymywania jak najlepszych ocen?

Mimo społecznych przemian rodzina – rozumiana jako wspólnota rodziców i dzieci – ciągle ma duży wpływ na kształtowanie postaw młodych ludzi⁸. Na pytanie: *Co przeszkadza ci w odrabianiu lekcji w domu?* – uczniowie w 36% podali, że główną przeszkodą w odrabianiu lekcji jest po prostu lenistwo.

2. Środowisko szkolne badanych uczniów a wyniki w nauce

Zdecydowana większość uczniów wskazała, iż chodzi do szkoły, „*bo tak należy*”. Ponad 40% uczniów uczęszcza tylko na te lekcje, które im odpowiadają najbardziej. Wyniki te są porównywalne z wynikami badań ogólnopolskich prowadzonych pod kierunkiem prof. J. Czapińskiego.⁹ Badani uczniowie zdecydowanie preferują przedmioty zawodowe, a przede wszystkim przedmiot „*technologia gastronomiczna z towaroznawstwem*”, który ma charakter praktyczny, z podbudową teoretyczną. Wybór ten uzasadniali możliwością zdobycia zawodu. Uznaniem cieszą się WF oraz zajęcia z zakresu technologii informacyjnej. Najbardziej nielubiane przedmioty to: matematyka, fizyka, biologia. Główne przyczyny to trudności w nauce tych przedmiotów, niska ocena przydatności w życiu takiej wiedzy oraz negatywne wzajemne relacje z nauczycielem przedmiotu.

⁸ Speck O., *Być nauczycielem*, GWP, Gdańsk 2005, s. 75.

⁹ Czapiński J., *Diagnoza szkolna 2008. Przemoc i inne problemy w polskiej szkole*, [w:] Raport Roczny programu społecznego „Szkola bez Przemocy”, Warszawa 2008, s. 37.

Zdecydowana większość uczniów (65%) stwierdziła, iż za swoje postępy w nauce otrzymuje sprawiedliwe oceny. Uczniowie, pomimo swojej niechęci do szkoły oraz trudności z opanowaniem niektórych przedmiotów, zdają sobie sprawę ze swoich ograniczonych możliwości oraz stosunku do nauki.

Jedynie uczniowie, którzy świadomie wybrali naukę w tej szkole nie mają kłopotów w nauce. 65% uczniów zgłosiło, że ma bardzo często kłopoty z opanowaniem nowych treści materiału. Zdaniem uczniów, na ich trudności w nauce bardzo duży wpływ ma zbyt duża ilość materiału konieczna do opanowania, ale także: brak koncentracji, długotrwała nieobecność w szkole, brak pomocy ze strony rówieśników oraz zakłócające czynniki, takie jak hałas, lenistwo, wpływ alkoholu lub narkotyków, czy też nieumiejętność prowadzenia lekcji przez nauczyciela. Aktywny udział w lekcji bierze zaledwie ok. 4% badanych, a 45% uczniów nie lubi zabierać głosu na lekcjach lub słucha, co inni koledzy mają do powiedzenia.

Uczniowie sporadycznie zwracają się do nauczyciela z prośbą o pomoc w przezwyciężaniu trudności. Bardzo często o kłopotach w nauce rozmawia z nauczycielem niespełna 1% badanej młodzieży. Wyniki te wskazują na brak prawidłowej relacji na linii nauczyciel – uczeń.

Głównym motywem wyboru zawodu oraz kontynuowania nauki jest fakt, iż badani uczniowie tylko do tej szkoły się dostali. Ważny jest również fakt, że szkoła daje nadzieję na zdobycie ciekawego zawodu.

Tabela 3. Po co się uczysz?

Odpowiedzi	%
Uczę się, bo tak trzeba	27,68
Bo tylko do tej szkoły się dostałem	69,64
Moi rodzice chcą, abym skończył tę szkołę	20,54
Chcę sam dla siebie wiele się dowiedzieć	34,82
Chciałbym dostać dobrą pracę	57,14
Myszę o kontynuowaniu nauki w technikum uzupełniającym	18,75

Badani uczniowie wskazali, że w pracy nauczyciela w trakcie nauki szkolnej pomagają im dobrze prowadzone notatki, popieranie teorii praktyką w trakcie tłumaczenia przez nauczyciela, odpowiednie rozplanowanie lekcji oraz nauka pracy z podręcznikiem. Coraz częściej i chętniej uczniowie korzystają w procesie nauki z zasobów internetowych. Jednak znacznej części uczniów wystarczają tylko te notatki, które mają w zeszytach.

Do najczęściej stosowanych form pracy z uczniami na lekcjach nauczyciele zaliczają: ćwiczenia w grupach, ćwiczenia w parach, dyskusje i ćwiczenia indywidualne uczniów oraz wykład. Natomiast w pracy z uczniem mającym szczególne

trudności w nauce badani nauczyciele stosują: dodatkowe ćwiczenia utrwalające, indywidualne pozalekcyjne konsultacje, zlecenie dodatkowych prac poszczególnym uczniom, prezentacje przez uczniów referatów, częstsze zachęcanie ucznia do pracy przy tablicy w czasie lekcji oraz dawanie więcej czasu na przygotowanie się do lekcji.

Zdaniem większości nauczycieli atmosfera panująca w klasie ma bardzo duży wpływ na zaangażowanie, udział w lekcji, a tym samym osiągnięcia szkolne uczniów.

3. Wpływ grupy rówieśniczej na niepowodzenia szkolne badanych

Badani uczniowie ze swoimi trudnościami w nauce o pomoc najczęściej zwracają się do swoich rówieśników oraz do rodziców. Środowisko rówieśnicze badanych uczniów ma realny wpływ na jakość procesu uczenia się, a tym samym osiągnięcia edukacyjne uczniów.

4. Psychofizyczne uwarunkowania niepowodzeń w nauce badanej grupy uczniów społecznie niedostosowanych

W szkole 68 uczniów (na 112 badanych) posiada opinie i orzeczenia psychologiczno – pedagogiczne dotyczące specyficznych trudności w nauce. Orzeczenia dotyczą: dysleksji rozwojowej – 28 uczniów, dysgrafii i dysortografii – 23 uczniów, dyskalkulii – 18 uczniów, nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi – 12, fragmentarycznych deficytów w obrębie funkcjonowania analizatorów, wad wymowy, wad wzroku – 12, zaburzonej koncentracji uwagi – 24, nieharmonijnego rozwoju intelektualnego – 20 uczniów oraz rozwoju intelektualnego w dolnych granicach normy – 17 badanych uczniów.

Coś już wiemy. I co dalej..?

Na kształt i wielkość zjawiska niepowodzeń w nauce mają wpływ różnorodne czynniki: środowisko rodzinne uczniów, grupa rówieśnicza, środowisko szkolne oraz organizacja procesu dydaktyczno – wychowawczego szkoły a także czynniki psychofizyczne oraz biologiczne tkwiące w samym uczniu.

Zatem co zrobić z wiedzą dotyczącą procesu uczenia się naszych uczniów? Jakich narzędzi potrzebujemy, aby zbudować własny, skuteczny system nauczania? System, w którym odnajdzie swoje miejsce uczeń zdolny, przeciętny, a przede wszystkim ten, który doświadczył już niepowodzenia szkolnego, wątpiący w swoje umiejętności i zdolności. Praca z uczniami doświadczającymi niepowodzeń powinna zmierzać w kierunku dostarczania im pozytywnych doświadczeń w ich działalności oraz stwarzania takich sytuacji, w których uczeń mógłby odnosić faktyczny sukces na terenie klasy szkolnej. Warto zatem wykorzystać w planowaniu i organizacji naszej pracy fakt, iż środowisko rówieśnicze uczniów szkoły ponadgimnazjalnej stanowi bardzo ważną grupę odniesienia.

Przeprowadzone badania pozwalają na sformułowanie diagnozy edukacyjnej dotyczącej wyjściowego stanu wiedzy uczniów. Pozwalają również na rozpoznawanie zainteresowań i potrzeb uczniów.

Posiadając tę wiedzę, możemy sięgać po różne metody, techniki i narzędzia. Warto pamiętać o:

- planowaniu procesu kształcenia, ale także każdej jednostki lekcyjnej w myśl zasady „mierz siły na zamiary”, czyli skupieniu się na tym, co jesteśmy w stanie osiągnąć w pracy z danym zespołem klasowym, a nie tylko na tym, co powinniśmy osiągnąć zgodnie z programem;
- stosowaniu np. oceniania kształtującego – uczniowie wówczas mają szansę stać się współodpowiedzialnymi zarówno za proces, jak i wynik nauczania;
- stawianiu jasnych i czytelnych dla uczniów celów zajęć, jakie mamy osiągnąć, a jeżeli jest możliwe, warto, aby uczniowie sami formułowali cele;
- stwarzaniu na lekcji przyjaznej atmosfery i poczucia, że uczniowie coraz więcej wiedzą. Uczenie się będzie miało wówczas dla uczniów znaczenie osobiste;
- wykorzystaniu przez nauczyciela wiedzy dotyczącej procesów grupowych i ról pełnionych przez uczniów w klasie szkolnej, w grupie rówieśniczej;
- stałym odnoszeniem teorii do praktyki, własnych doświadczeń oraz obserwacji uczniów;
- stosowaniu w klasie szkolnej różnorodnych metod kształcenia, a ściślej takich, które sprzyjają działalności własnej uczniów. Np. projekty uczniowskie – uczniowie zazwyczaj pracują w kilkusobowych zespołach, zwykle przez kilka tygodni, zgłębiają dany problem, podejmują próby diagnozy i wypracowują możliwe rozwiązania.
- zachęcaniu uczniów do pracy w parach, w grupach, pracy indywidualnej i zespołowej, czyli rozwijanie samodzielnego zdobywania wiedzy, a następnie dzielenie się wiedzą, jej weryfikowanie i wykorzystywanie podczas współpracy uczniów w zespołach;
- podejmowaniu prób przez nauczycieli do wejścia w rolę opiekuna czy przewodnika, który będzie inspirował i wspierał młodzież w trakcie wykonywania zadań, a nie tylko poddawał ich ocenie;
- promowaniu uczenia się, w sensie zgłębiania wiedzy, a nie uczenie się do egzaminów;
- posługiwaniu się wartością dodaną w organizacji procesu kształcenia, a nie jedynie wynikami egzaminów końcowych;
- podglądaniu, „jak to robią inni”, czyli sięganiu do literatury. Obserwujmy, jak pracują nauczyciele w innych szkołach nie tylko w kraju, również na świecie.

Analiza przedstawionych tu wyników pozwala na wnioskowanie, że możliwe byłoby zastosowanie modelu Delta (od umiejętności praktycznych do wiadomości teoretycznych), a preferowane przez uczniów strategie to organizowanie i opracowanie. Dużym ograniczeniem okazały się liczne przypadki dysfunkcji rozwojowych badanych uczniów. Biorąc to pod uwagę, nauczyciele poszukiwali takich metod, które w największym stopniu pobudziłyby uczniów do czynnego udziału w procesie uczenia się. Wobec tak sformułowanych potrzeb szkoła

przystąpiła do realizacji międzynarodowego projektu edukacyjnego „Szkoła Globalna”, który jest przygotowany we współpracy z Polską Akcją Humanitarną. Idea projektu zakłada, że uczniowie w praktyczny sposób mogą zdobywać wiedzę dotyczącą zagadnień globalnych takich jak: prawa człowieka, ochrona środowiska i inne. Projekt realizowany jest na różnych zajęciach edukacyjnych: język polski, język angielski, historia i WOS, geografia i matematyka w trzech krokach: *nauka, badanie i akcja*. W kroku pierwszym, *nauka*, uczniowie poznawali zależności między naszym codziennym życiem w Polsce, a życiem ludzi w krajach rozwijających się, uczyli się rozumienia, jak ich zaangażowanie może pozytywnie wpłynąć na zmniejszenie ubóstwa w świecie. Zdobywali wiedzę wokół takich bloków tematycznych jak: prawa człowieka, sprawiedliwy handel oraz zmiany klimatu. W kroku *badanie* uczniowie sprawdzali, w jakim stopniu ich szkoła wpływa na sytuację na świecie, począwszy od najbliższego otoczenia. Analiza wyników pozwoliła uczniom podjąć decyzję o najbardziej potrzebnej akcji, zaplanować ją i przeprowadzić. Uczestnicy projektu upiekli słodkie rogaliki, a następnie sprzedali je w ramach kwesty na rzecz Hospicjum Domowego Zgromadzenia Księży Marianów w Warszawie. Szkoła zorganizowała I Konferencję Polskich Szkół Globalnych, której celem była wymiana doświadczeń pedagogicznych oraz inicjatyw uczniowskich wśród nauczycieli i uczniów ze szkół objętych projektem „Szkoła Globalna”. W ramach realizacji tego projektu nauczyciele pełnili funkcję wspierającą, pomagając uczniom w jego realizacji. To uczniowie byli inicjatorami i głównymi wykonawcami wszystkich działań, przedsięwzięć i podejmowanych akcji pomocowych. Mając wpływ na omawiane treści, pracując warsztatowo oraz zespołowo, będąc odpowiedzialnymi za szereg podejmowanych działań, uczniowie zaczęli chętnie spędzać czas w szkole, czuli się ważni i potrzebni, a proces uczenia się poprzez praktyczne działanie, doświadczanie okazał się najbardziej skuteczny. I to jest pierwszy krok na drodze do tego, aby uczniom „chciało się chcieć”.

Bibliografia:

1. Arends R. I., *Uczymy się nauczać*, WSiP, Warszawa 1994.
2. Czapiński J., *Diagnoza szkolna 2008. Przemoc i inne problemy w polskiej szkole*, [w:] Raport Roczny programu społecznego „Szkoła bez Przemocy”, Warszawa 2008.
3. Mietzel G., *Psychologia kształcenia. Praktyczny podręcznik dla pedagogów i nauczycieli*, GWP, Gdańsk 2003.
4. Niemierko B., *Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, WSiP, Warszawa 2007.
5. Sadowska U., *Niepowodzenia w nauce dzieci społecznie niedostosowanych (na przykładzie uczniów Zasadniczej Szkoły Spożywczo – Gastronomicznej w Warszawie)*, WSTWP, Warszawa 2007
6. Sękowska. Z., *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*, Warszawa 1998.
7. Speck O., *Być nauczycielem*, GWP, Gdańsk 2005, s. 75.
8. Szyborski K., ze zbioru *Poprawka z natury...*, publikacja na stronie www.racjonalista.pl, 1998.